

OD REDAKTORA

Oddajemy w ręce czytelnika pierwszy zeszyt drugiego tomu *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, który poświęcamy *Roślinom*. Tom obejmie siedem zeszytów:

1. Zboża
2. Warzywa, przyprawy i rośliny przemysłowe
3. Zioła i kwiaty
4. Krzewy i krzewinki
- 5–6. Drzewa
7. Grzyby, chwasty, skupiska roślin.

Tom *Rośliny* jest kontynuacją długofalowej zespołowej pracy badawczej, rozpoczętej w środowisku lubelskim w roku 1976 (zeszyt próbny wydano w roku 1980 pt. *Słownik ludowych stereotypów językowych*; zob. Bartmiński 1980, 1988, 2006) i realizowanej z różnym natężeniem do dziś. Cały *Słownik* zaplanowano na 7 tomów, które będą dotyczyć kolejno (w porządku biblijnego stwarzania świata) następujących działów: I. *Kosmos*, II. *Rośliny*, III. *Zwierzęta*, IV. *Człowiek*, V. *Spółczesństwo*, VI. *Religia, demonologia*, VII. *Czas, przestrzeń, miary, kolory*.

Tom pierwszy *Słownika* poświęcony obrazowi kosmosu zamknięto w roku 2012, objął on cztery części: 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie* – 1996; 2. *Ziemia, woda, podziemie* – 1999; 3. *Meteorologia* – 2012; 4. *Świat, światło, metale* – 2012.

Celem *Słownika stereotypów i symboli ludowych* jest syntetyczne przedstawienie tradycyjnego obrazu świata utrwalonego w ludowym języku, w folklorze, wierzeniach i obrzędach. Kultura ludowa jest integralną częścią polskiego dziedzictwa narodowego, niesie uniwersalne wartości humanistyczne i estetyczne, stanowiące o naszej wspólnotowej tożsamości. Z uwagi na przemiany współczesnego modelu życia i odchodzenie w przeszłość chłopskiej formacji kulturowej, dla zachowania ciągłości pokoleniowej ważne jest jej udokumentowanie i ocalenie od zapomnienia.

Zakres tematyczny tomu *Rośliny* ustaliśmy w dużym stopniu umownie. Wynika to z trudności jednoznacznego zakreślenia granic pola roślin (w relacji zwłaszcza do zwierząt) i rozbieżności w prezentowaniu naukowo zobiektywizowanej systematyki roślin. Trudności te dały znać o sobie na gruncie naukowej leksykografii, która chętnie korzysta z wiedzy encyklopedycznej i przenosi w szerokim zakresie naukowe podziały botaniczne do definicji lingwistycznych, choć te powinny zdawać sprawę przede wszystkim z wiedzy potocznej, leżącej u podstaw języka naturalnego.

W podstawowych słownikach języka ogólnopolskiego definicje roślin ewoluowały odpowiednio do postępów nauki. Najstarsze słowniki były lakoniczne. Linde w swoim *Słowniku* (1807–1814) podał definicje krótką: 'rośliny są ciała organiczne bezduszne, wyrastające z ziemi', *Słownik warszawski* (tom 5, 1912) – 'istota żyjąca, organiczna, pozbawiona ruchu dowolnego', natomiast powojenne słowniki wprowadzają definicje rozbudowane i odwołują się do nadrzędnej kategorii 'orga-

nizmu żywego', a na poziomie cech wyróżniających (*differentia specifica*) sięgają po wyznaczniki naukowe, coraz bardziej abstrakcyjne.

Słownik języka polskiego pod red. Witolda Doroszewskiego (t. 7, 1965) definiował roślinę funkcjonalnie jako 'organizm żywy, który w odróżnieniu od zwierząt pobiera pokarm bądź w postaci związków nieorganicznych (są to rośliny samożywne, np. rośliny zielone), bądź też odżywia się związkami organicznymi, pobranymi zwykle z martwego podłoża (są to rośliny cudzożywne, np. niektóre bakterie i grzyby); wyjątek stanowią tu formy pasożytnicze, pobierające substancje organiczne z żywych organizmów'.

Autorzy kolejnych słowników, szukając naukowych uzasadnień dla cech odróżniających rośliny od zwierząt, wskazywali także na cechy strukturalne: *Słownik języka polskiego* pod red. Mieczysława Szymczaka (t. 3, 1981) określa roślinę jako 'organizm o komórkach pokrytych ścianą komórkową, samożywny, wytwarzający dzięki ciałkom zieleni w drodze asymilacji złożone związki organiczne z prostych związków nieorganicznych lub cudzożywny odżywiający się związkami organicznymi'. (Ta sama definicja została powtórzona w komputerowym *Słowniku języka polskiego PWN* 1996).

Słownik współczesnego języka polskiego pod red. Bogusława Dunaja (1996) do cech charakterystycznych rośliny dodaje nową cechę, której wagę odkryła współczesna biologia: pobieranie energii ze światła, czyli fotosyntezę: 'organizm zwykle samożywny, tj. mający zdolność wytwarzania substancji organicznych z prostych związków nieorganicznych w procesie fotosyntezy; nieliczne są organizmami cudzożywymi (np. roztocza)'. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* pod red. Haliny Zgólkowej (t. 36, 2002), poprzedzając definicję rośliny kwalifikatorem „botaniczny”, podaje, że jest to 'organizm o komórkach pokrytych ścianą komórkową, zwykle samożywny – dzięki ciałkom zieleni mający zdolność wytwarzania substancji organicznych z prostych związków nieorganicznych w procesie fotosyntezy, rosnący nieprzerwanie, zazwyczaj na stałe przytwierdzony do podłoża'. *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. Stanisława Dubisza (2003) podaje definicję krótszą, strukturalno-funkcjonalną: 'organizm o komórkach pokrytych ścianą komórkową, zwykle samożywny dzięki zdolności do fotosyntezy, rzadziej cudzożywny, odżywiający się związkami organicznymi'.

Definicje, podążające za postęпами wiedzy naukowej, która się nieustannie rozwija i odkrywa istnienie coraz nowych form pośrednich między światem roślin i zwierząt, bynajmniej nie rozwiązują problemu granic pola roślin. Wprawdzie dodanie cechy „fotosynteza” pozwoliło uznać bakterie za „organizmy roślinne”, ale w kolejności odkryte przez naukę wirusy („drobnoustroje chorobotwórcze”), postawiły i te definicje pod znakiem zapytania, bo pozwoliły zakwestionować granice między światem ożywionym i nieożywionym¹.

¹ Na pytanie „Czy należy uznać wirusy za organizmy żywe”, naukowa odpowiedź brzmi: „[To] zależy od przyjętej definicji życia. Wirusy są zazwyczaj uznawane za żywe w funkcjonalnych definicjach życia, nie są zaś w definicjach strukturalnych. Funkcjonalne definiowanie życia polega na ustaleniu listy aksjomatów, nieodwołujących się do jego struktury, które musi spełniać każdy organizm, żeby można go było uznać za żywy. Według jednej z możliwych aksjomatyzacji (choć wszystkie one znaczą mniej więcej to samo) musi on: być zdolny do powielania się; wykazywać dziedziczną zmienność, wpływającą na możliwości rozmnożenia się, czyli być zdolny do ewolucji. Priony, choć potrafią się powielać,

Operowania wiedzą specjalistyczną unika tylko *Inny słownik języka polskiego* pod red. Mirosława Bańki (2000), definiując roślinę jako 'organizm żywy, który ma zdolność wytwarzania substancji odżywczych dzięki pochłanianiu światła. Rośliny są zwykle zielone i wyrastają z ziemi'.

Trudności wiązania definicji językowych z naukowymi można pokazać na przykładzie SJP Doroszewskiego, który został oparty na aktualnej w czasach tworzenia słownika wiedzy naukowej. Definicja Doroszewskiego odwołuje się do cechy „samożywności” (żywienie się „związkami nieorganicznymi”), która to cecha jest od razu traktowana alternatywnie z „cudzożywnością” (żywienie się „związkami organicznymi”), bo takie właściwości mają pewne organizmy żywe, niebędące zwierzętami, mianowicie grzyby i odkryte dopiero w XIX wieku bakterie. Na tym rozszczepieniu charakterystyki na dwa zespoły alternatywne („samożywność” lub „cudzożywność”) sprawa jednak się nie kończy, bo cudzożywne organizmy mogą żerować albo na podłożu martwym (jak bakterie i grzyby), albo żywym (pasożyty), więc do roślin można też zaliczyć niektóre pasożyty. Jednak pasożyt – w tymże słowniku – jest także definiowany alternatywnie, 'jako roślina lub zwierzę, odżywiające się w ciągu całego życia lub w pewnych jego okresach kosztem innego żywego organizmu', jest więc pasożytem zarówno mączniak agrestowy, jak pchła, wesz czy soliter. Granice świata roślin zostają więc otwarte.

Wniosek: definicje leksykograficzne korzystające z wiedzy naukowej i postępów badań naukowych ujawniają względność granic między światem roślin lub zwierząt i nie dają podstaw do ostrego, jednoznacznego zakreślenia granic pola roślin².

Odwołujemy się więc w naszym *Słowniku* do opracowań lingwistycznych respektujących myślenie potoczne, zdroworozsądkowe. Tematyka roślinna doczekała się wielu opracowań (Budziszewska 1965; Rogowska 1998, 2005; Habrajska 1996, 2001; Niebrzegowska 2000; Dąbrowska, Kamińska-Szmaj (red.) 2001; Marczevska 1996, 2002; Piekarczyk 2004; Nowakowska 2005; Szcześniak 2008).

O polszczyźnie ogólnej typu miejskiego Grażyna Habrajska pisała, że „zasób nazw roślin, jakim posługujemy się, na co dzień, jest znacznie ograniczony nie tylko w stosunku do pełnego zasobu nazw botanicznych, ale i do tego słownictwa, które poznajemy w szkole” (Habrajska 2001: 207). „W mieście rośliny kojarzone są przede wszystkim z kwiatami, drzewami i trawą, a prototypową rośliną [...] jest róża” (tamże: 208). W innym swoim studium Habrajska ustaliła eksperymen-

nie posiadają istotnych cech dziedzicznych, zatem nie są żywe. Wirusy biologiczne, hipotetyczne przedkomórkowe życie na Ziemi i ewentualne podobne formy mogące istnieć na innych planetach są według tej definicji żywe. Strukturalne definiowanie życia polega na ustaleniu listy kryteriów odwołujących się do struktury organizmu. Są to między innymi: rozmnażanie; wzrost; metabolizm; budowa komórkowa, z rybosomami i innymi organellami; materiał genetyczny przechowywany w postaci kwasów nukleinowych; występowanie białek i kwasów nukleinowych. W przeciwieństwie do definicji funkcjonalnej, nie ma tu ustalonego zbioru warunków – w większości takich zestawów wirusy nie spełniają jednak przynajmniej jednego warunku.” (*Wikipedia*, pod *wirusy*; pobrano 9 IV 2017).

² Dodajmy jeszcze, że w podziale tematycznym leksyki polskiej, opublikowanym w Internecie pod hasłem *Wielki słownik języka polskiego PAN* (pobrano 9 kwietnia 2017), redaktor Piotr Zmigrodzki przedstawił (za Barbarą Tokarż) następujący zarys pola roślin: **Świat roślin**: budowa i funkcjonowanie roślin, rośliny leśne i łąkowe, rośliny ogrodowe i doniczkowe, rośliny wodne, rośliny uprawne, owoce i warzywa, rośliny egzotyczne, rośliny ozdobne, ogrodnictwo i dbałość o rośliny, drzewa i krzewy. Ten układ nie jest przystawalny do systematyki ludowej, opartej na kryteriach pragmatycznych, użytkowych.

talnie istnienie co najmniej 8 podkategorii w potocznym obrazie świata roślin, którymi jej zdaniem są – w kolejności wskazań – „kwiaty”, „drzewa”, „warzywa”, „ziola”, „owoce”, „zboża”, „krzewy” i „chwasty”³, podkreślając z naciskiem, że jest to kategoryzacja potoczna, subiektywna, budowana z perspektywy mieszkańca miasta, z natury odmienna od klasyfikacji naukowej. Wyróżniane podkategorie nie wykluczają się (Habrajska 1996: 227).

Równolegle eksperyment psycholingwistyczny na temat rozumienia nazw flory, fauny i artefaktów przeprowadziły autorki warszawskie, które zbadały 100 nazw roślin, z listy, na której znalazły się wybrane nazwy owoców, warzyw, krzewów, drzew, grzybów, kwiatów i zbóż (Szczekocka-Augustyn, Wereszczyńska, Zagrodzka 1996). Eksperyment psycholingwistyczny potwierdził różną wyrazistość psychologiczną badanych podkategorii roślinności. Największą wyrazistością wykazały się w eksperymencie nazwy drzew i kwiatów (bo „można narysować ‘przykładowe’ drzewo czy kwiat”), mniejszą warzyw („roślin rosnących w ziemi, które mają części nadające się do jedzenia przez człowieka”) i owoców (papryka i pomidor były zaliczane do obu kategorii), najmniejszą – grzybów. Grzyby analogicznie jak warzywa były co prawda definiowane jako rośliny, ale też ogólniej, jako *forma życia, istota żywa, organizm żywy, ożywione, przyroda*, a nawet *chyba nie roślina* (tamże: 264). Nie pojawiła się w systematyce autorek warszawskich kategoria „chwastów”, wyróżniana z perspektywy rolnika, uprawiającego zboża i warzywa, obecna na liście Habrajskiej.

Opisując pole roślin, idziemy w naszym *Słowniku* tropem lingwistów zorientowanych antropologicznie, pytamy o tradycyjny chłopski, szerzej: ludowy obraz świata roślin, o ludową konceptualizację tego świata. Ma ona charakter realistyczny i mitologiczny zarazem. Dla społeczności wiejskiej, rolniczej, z wszystkich roślin w pierwszej kolejności najważniejsze są zboża i warzywa, bo służą zaspokajaniu elementarnych życiowych potrzeb człowieka, w kolejności ziola i kwiaty, krzewy i drzewa, a na peryferiach pola semantycznego są sytuowane grzyby i chwasty. W takiej kolejności układamy tematykę zeszytów w tomie *Rośliny*. Ale jednocześnie obraz całego świata roślin jest zanurzony w myśleniu kulturowym, obudowany wierzeniami, wyobrażeniami, często o podłożu magicznym. Tę specyfikę widzenia świata, to połączenie aspektów praktycznych z poetyckimi, chcemy w naszym *Słowniku* ocalić.

Czym jest zboże dla chłopa, rolnika, mieszkańca wsi? Źródłem pożywienia, podstawą egzystencji biologicznej, ale nie tylko. Jest synonimem chleba jako *daru bożego*: *Zboże z bożej ręki wyszło, a zielsko diabeł po świecie roztrząchnął* – głosi przysłowie. W legendach zboże wyrasta tam, gdzie Pan Jezus dotknął stopą ziemi. Jak głęboki jest związek zboża z *sacrum*, świadczy etymologia słowa, bo *zboże* zawiera ten sam rdzeń wyrazowy, co *Bóg*, *zbożny* i *bogaty*. *Zboże* znaczyło dawniej tyle co ‘majątek, pieniądze’, także ‘powodzenie, pomyślność’. Siew i zbiory zboża były w ludowym rozumieniu rytuałem uświęconym, praktyki siania i żęcia miały wypracowany scenariusz, obejmujący przygotowanie ziemi i ziarna, wybór

³ Na podstawowe polecenie *Wymień nazwy roślin (nie ich części)* 60 respondentów podało w sumie 310 nazw. Następane polecenia brzmiały: *Uporządkuj wymienione nazwy. Podaj zasady podziału. Określ różnice.*

odpowiedniego czasu, modlitewne apostrofy do Boga, specjalne zachowania zapewniające urodzaj, dożynanie ostatniego pokosu, pozostawianie na polu ostatniej kępki zboża (*przepiórki, kozy*), organizowanie uroczystych dożynek itd. Siew, wzrost i dojrzewanie zboża łączono symbolicznie z cykliczną odnową życia – jego początkiem, rozwojem, owocowaniem. Symbolika życiodajnego zboża, ziarna i kłosów, także słomy i marnych plew, ma przy tym charakter w dużym stopniu uniwersalny, ogólnokulturowy, łączy polską kulturę ludową z kulturą innych narodów, słowiańskich, europejskich i nawet szerzej, co odnotowujemy skrótowo we wstępach przy poszczególnych hasłach w *Słowniku*.

Opracowanie opiera się niezmiennie na tych samych zasadach, które zostały przedstawione w zeszycie próbnym wydanym we Wrocławiu w roku 1980 pt. *Słownik ludowych stereotypów językowych*, potem wyłożone w osobnym artykule (Bartmiński 1988) i są od roku 1996 realizowane w kolejnych zeszytach *Słownika*.

Tak więc artykuły hasłowe są dzielone na część eksplikacyjną i dokumentacyjną, poprzedzone spisem treści, syntetyczną „kapsułą” i wstępem ogólnokulturowym, pokazującym ponadnarodowe tło polskich stereotypów roślin.

Do wszystkich cytatów i stereotypowych motywów składających się na definicje kognitywne haseł dodajemy metryczki źródłowe. Do dokumentacji przywiązujemy szczególną wagę. Grupujemy źródła wedle ich gatunkowej przynależności, wprowadzamy syntetyzujące zapisy w postaci motywów (nadpisujemy je tłustym drukiem) i przytaczamy autentyczne zapisy wariantów, niekiedy bardzo licznych.

W części eksplikacyjnej dajemy odsyłacze numeryczne do dokumentacji, ale często podajemy też metryczki tekstów, których w dokumentacji (ze względu na niewielką liczbę wariantów) nie ma, ale uznaliśmy je za „relewantne etnolingwistycznie”. W tym drugim przypadku, w odróżnieniu od praktyki w tomie pierwszym, nie podajemy kompletnej listy metryczek (która niekiedy musiałaby być niezmiernie długa), ograniczamy liczbę metryk do minimum, tj. jednostkowego, przykładowego poświadczenia.

Ponieważ od czasu wydania pierwszego zeszytu minęło sporo czasu i baza źródłowa *Słownika* uległa znacznemu wzbogaceniu, publikujemy na wstępie zeszytu otwierającego drugi tom – *Rośliny*, pełną listę źródeł wykorzystanych w całym *Słowniku*, we wszystkich dotychczasowych zeszytach. W bibliografii poszczególnych artykułów są nadto odnotowywane niektóre pozycje szczególnie ważne dla danego hasła, wykorzystane jednorazowo.

Praca nad całym *Słownikiem* została rozpoczęta w roku 1976 i od początku miała charakter zespołowy. Objęła dwa etapy: gromadzenia materiałów oraz ich analizy i opracowywania. Etapy te trwały długo i częściowo nakładały się na siebie. Udział w zbieraniu i analizie materiałów mieli studenci piszący prace licencjackie i magisterskie, doktoranci i pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Filologii Polskiej UMCS. W ramach prac przygotowawczych IFP UMCS powstały w latach 1995–2011 pod kierunkiem J. Bartmińskiego cztery rozprawy doktorskie: Stanisławy Niebrzegowskiej, *Sennik jako gatunek polskiego folkloru. Słownik i semantyka*, 1995; Marzeny Marczewskiej, *Drzewa w ludowym językowym obrazie świata (materiał regionu kieleckiego na tle porównawczym)*, 1996; Anny Kaczan, *Językowy obraz*

zbóż w polszczyźnie ludowej i potocznej, 2008 i Ewy Paclawskiej, *Językowo-kulturowy obraz ziół w polskiej tradycji ludowej*, 2011.

W pracach związanych z przygotowaniem *Słownika* uczestniczyli studenci studiów polonistycznych, przygotowujący pod kierunkiem profesorów J. Bartmińskiego i S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (z UMCS) oraz Anny Tyrpy (z Uniwersytetu w Bydgoszczy) licencjaty i magisteria. Studenci, korzystając z wypracowanej na użytek *Słownika* teorii i metodologii, ze swojej strony wnosili wkład w postaci cząstkowej dokumentacji, w tym najcenniejszej, pochodzącej z zapisów terenowych, dokonywanych zwykle podczas wspólnych obozów badawczych Studenckiego Koła Naukowego Etnolingwistów UMCS. Wykorzystane prace studenckie są podawane w bibliografii dołączanej do poszczególnych haseł.

W roku 2000 Stanisława Niebrzegowska wydała opracowany na podstawie badań terenowych własnych i zespołowych zbiór materiałowy pt. *Przestrach od przestrachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, przygotowany specjalnie na potrzeby tomu *Rośliny*.

Materiał do tomu *Rośliny* (także do tomu zwierząt i niektórych dalszych) pochodzi ze źródeł drukowanych i archiwalnych oraz własnych zapisów terenowych. Ze źródeł drukowanych (zob. *Źródła i opracowania*) został wyekscerpowany zespolowo w latach 1976–2016 przez zespół studentów, doktorantów i pracowników dydaktyczno-naukowych UMCS. Ekscerpcja danych do *Roślin*, absorbująca głównie pracowników IFP UMCS, objęła w sumie ponad 400 źródeł drukowanych oraz transkrypcji własnych nagrań terenowych z 329 miejscowości (wykaz z dziale *Źródła i opracowania*).

Prace były wspierane grantami Komitetu Badań Naukowych (w latach 1997–1999), rektora UMCS (grant wewnętrzny w roku 1998) oraz Instytutu Slawistyki PAN. Pomoc ze strony IS PAN polegała na przejściowym zatrudnianiu współpracowników *Słownika* (dr Katarzyny Prorok, dr Agaty Bielak, dr Anny Niderli) na kilkumiesięczne staże.

Najważniejszym wsparciem prac nad tomem *Rośliny* był jednak grant NPRH nr 0024/NPRH3/H11/82/2015, przyznany IFP UMCS na lata 2015–2020, który pozwolił uzupełnić ekscerpcję źródeł, a przede wszystkim podjąć finalne prace analityczne i redakcyjne nad artykułami hasłowymi i doprowadzić do edycji kolejnych zeszytów tomu *Rośliny*.

Zespół odpowiedzialny za przygotowanie zeszytu *Zboża* składał się z dwóch profesorów sprawujących funkcje redaktorów: poza piszącym te słowa także prof. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (sprawują oni opiekę nad przebiegiem całości prac i redakcją ostatecznych wersji wszystkich artykułów); trzech pracowników etatowych: dr Anna Kaczan (etat administracyjny UMCS od r. 2008, przejściowo na czas urlopu wychowawczego zastępowana przez dr Ewę Paclawską), dr Katarzyna Prorok (od 2011 etat opłacany z funduszy Dziekana Wydziału Humanistycznego i Rektora UMCS, od 2015 z grantu NPRH) i dr Agata Bielak (od 2016 etat opłacany przez Instytut Slawistyki PAN) oraz trojga współpracowników: mgr Beata Maksymiuk Pacek i mgr Anna Michalec (zatrudnionych w Pracowni „Archiwum Etnolingwistyczne” UMCS) oraz na etapie rozpisywania materiału – dr Joanna

Szadura (pracownik naukowo-dydaktyczny Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego IFP UMCS).

W kolejnych zeszytach tomu *Rośliny* autorami haseł będzie większe grono osób, co zostanie odnotowane w odpowiednich miejscach. Wszystkie artykuły drukowane w poszczególnych zeszytach *Słownika* mają charakter autorski, podpisywane są przez wykonawców i wliczane do ich dorobku naukowego.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, 1980, *Założenia teoretyczne słownika*, [w:] *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, Wrocław, s. 7–36.
- Bartmiński Jerzy, 1988, *Słownik ludowych stereotypów językowych. Założenia ogólne*, „Etnolingwistyka” 1, s. 11–34.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin (V wydanie w 2012).
- Budziszewska Wanda, 1965, *Słowiarskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław.
- Habrajska Grażyna, 1996, *Kategoryzacja a klasyfikacja – potoczne i naukowe widzenie świata (analiza badań ankietowych dotyczących kategoryzacji nazw roślin)*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. Renata Grzegorzczkova, Anna Pajdzińska, Lublin, s. 221–241.
- Habrajska Grażyna, 2001, *Funkcjonowanie nazw roślin w potocznej polszczyźnie*, „Język a Kultura” t. 16, s. 207–212.
- Inny słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko, t. 1–2, Warszawa 2000.
- Dąbrowska Anna, Kamińska-Szmaj Irena (red.), 2001, *Świat roślin w języku i kulturze*, „Język a Kultura” t. 16.
- Kaczan Anna, 2008, *Językowy obraz zbóż w polszczyźnie ludowej i potocznej*. Rozprawa doktorska pod kier. J. Bartmińskiego, Lublin (mps).
- Linde Samuel Bogumił, 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa.
- Marzena Marczevska, 1996, *Drzewa w ludowym językowym obrazie świata (materiał regionu kieleckiego na tle porównawczym)*. Rozprawa doktorska pod kier. J. Bartmińskiego, Lublin (mps).
- Marczevska Marzena, 2002, *Drzewa w języku i w kulturze*, Kielce.
- Niebrzegowska Stanisława, 1995, *Sennik jako gatunek polskiego folkloru. Słownik i semantyka*. Rozprawa doktorska pod kier. J. Bartmińskiego, Lublin (mps).
- Niebrzegowska Stanisława, 1996, *Polski sennik ludowy*, Lublin.
- Niebrzegowska Stanisława, 2000, *Przestrach od przestרחu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, Lublin.
- Nowakowska Alicja, 2005, *Świat roślin w polskiej frazeologii*, Wrocław.
- Paćławska Ewa, 2011, *Językowo-kulturowy obraz ziół w polskiej tradycji ludowej*. Rozprawa doktorska pod kier. J. Bartmińskiego, Lublin.
- Piekarczyk Dorota, 2004, *Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata*, Lublin.
- Rogowska-Cybulska Ewa, 1998, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk.
- Rogowska-Cybulska Ewa, 2005, *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, Gdańsk.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. Halina Zgółkova, t. 1–50, Poznań 1994–2005.
- Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. 1–3, Warszawa 1978–1981.
- Słownik języka polskiego PWN*, [wersja internetowa] 1996.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, red. Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska [od cz. 3: Niebrzegowska-Bartmińska], t. 1 *Kosmos*: cz. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; cz. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; cz. 3: *Meteorologia*, Lublin 2012; cz. 4: *Świat, światło, metale*, Lublin 2012.
- Słownik warszawski* – Karłowicz Jan, Kryński Adam, Niedźwiedzki Władysław, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj, Warszawa 1996.

Szczekocka-Augustyn Aleksandra, Wereszczyńska Beata, Zagrodzka Teresa, 1996, *O kategoriach rozmytych (na przykładzie rozumienia nazw fauny, flory i artefaktów)*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. Renata Grzegorzycowa, Anna Pajdzińska, Lublin, s. 255–272.

Szcześniak Krystyna, 2008, *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny*, Gdańsk.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. Stanisław Dubisz, t. 1–6, Warszawa 2003.

Wielki słownik języka polskiego PAN, red. Piotr Żmigrodzki [pobrano 9 IV 2017].

Wirusy [hasło w *Wikipedii*, pobrano 9 IV 2017].

Jerzy Bartmiński